

OBSERVAȚII DESPRE EXPRIMAREA CANTITĂȚII ÎN TEXTUL REȚETELOR CULINARE

TEODORA TOROIPAN

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
theodora_nicole@yahoo.com

Cuvinte-cheie: rețete culinare românești; limbaj culinar; circumstanțial cantitativ; aproximare; cuantificatori.

Keywords: Romanian cooking recipes; culinary language; quantity adjunct; approximation; quantifiers.

1. INTRODUCERE

În acest studiu, ne propunem să urmărim modul în care conceptul semantic de *cantitate* este exprimat în rețetele culinare românești. Este vorba despre două direcții de cercetare, din perspectivă gramaticală – **marcarea cantității prin circumstanțiale cantitative** în grupul verbal, adjectival și adverbial și operația de **cuantificare**¹ din grupul nominal, adică **realizarea specifică a cuantificatorilor din grupul nominal**.

În textele culinare, cuantificarea nominală este o problemă complexă în special în cazul substantivelor masive, foarte frecvente, care au anumite particularități morfosintactice. Există mai multe tipare sintactico-semantice specifice, de exemplu (a) *un kilogram de carne, un litru de ulei* etc., (b) *o lingură (bună) de unt, o cană de zahăr* etc., (c) *un praf de sare, un vârf de cuțit/ de linguriță de sare, o mână (bună) de făină, un pumn de nuci* etc. Construcțiile cantitative² din grupul nominal sunt **reprezentative pentru stilul rețetelor culinare**, poate chiar mai mult decât cele din grupul verbal, adjectival și adverbial. În acest articol, vom prezenta în detaliu o singură direcție de cercetare, și anume

¹ Este vorba despre conceptul semantic de cuantificare – funcția de a atribui o cantitate unui obiect/ termen (GBLR: 142), îndeplinită de *cuantificatori*, denumiți generic și (*cuvinte*) *cantitative*. Denumirea de „cantitative” este propusă în gramatica modernă pentru a face referire la cuantificare din perspectivă semantică, pentru a nu se confunda cu funcția sintactică de *cuantificator* din grupul nominal (GBLR: 142). Din punct de vedere sintactic, cuantificatorul este o poziție în grupul nominal cu centru substantiv realizată prin cantitative numai în prezența determinantului (de exemplu, numeralul *două* din structura *cele două vinete*).

² Numite și construcții „pseudopartitive” – a se vedea, în acest sens, o discuție teoretică la Nedelcu 2009: 178–190.

circumstanțialul cantitativ, celălalt aspect (cantitativele din grupul nominal) fiind tratat într-un articol viitor.

Ne vom limita, așadar, la descrierea și exemplificarea tipurilor de realizări ale circumstanțialului cantitativ (și de măsură), după modelul lucrărilor generale (a se vedea, de exemplu, pentru limba contemporană, GBLR 2010: 546–549, GALR 2008: 544–550, iar pentru limba veche, SOR 2016: 346–356, 485, 491–497, Stan 2013: 45–57, 210–214, 301), și vom da și câteva informații despre exprimarea ideii de aproximare, precum și, în unele cazuri, despre cuantificarea grupului nominal. Precizările referitoare la cantitate (și la timp) constituie o caracteristică sintactică și lexicală definitorie pentru stilul textelor culinare. Profilul gramatical al textelor analizate este dat, în mare măsură, de specificul lor stilistico-pragmatic; am considerat, așadar, necesar să facem și câteva observații de ordin pragmatic, stilistic și lexical.

Între stilul primelor cărți de bucate românești și al celor mai recente, clasice („instituționale”) sunt anumite diferențe. De aceea, perspectiva analizei este sincronică și, în oarecare măsură, și diacronică (a se vedea corpusul de la finalul articolului). Au fost selectate, în primul rând, exemple din texte actuale, din volume tipărite sau de pe site-uri și bloguri culinare, și au fost folosite și câteva surse din perioadele mai vechi (sfârșitul perioadei vechi – perioada interbelică și comunistă).

2. REALIZĂRILE CIRCUMSTANȚIALULUI CANTITATIV

În analiza care urmează, ne vom concentra asupra *circumstanțialului cantitativ* constituent facultativ în grupul verbal, ca toate circumstanțialele, nu asupra *complementului circumstanțial cantitativ*, cu statut de complement matricial, „circumstanțial obligatoriu”, cerut de o clasă limitată de verbe: *Inelul valorează 100 de euro. / Ion cântărește 70 de kilograme* etc. (GBLR 2010: 495–497).

În gramatica actuală, se face distincția între circumstanțialul cantitativ **propriu-zis** (*Ion mănâncă mult*) și circumstanțialul cantitativ **de măsură** (*Ion citește trei ore*) (GBLR 2010: 547). Acesta din urmă este, de fapt, circumstanțialul de timp de durată³, în terminologia mai veche.

În textele culinare, există o mare varietate de construcții circumstanțiale cantitative, în special **de măsură**, dat fiind faptul că măsurile alimentelor și timpul de pregătire sunt elemente esențiale pentru reușita rețetei. Circumstanțialul cantitativ are diverse realizări în grupul verbal, în grupul adjectival și în grupul adverbial. Aceste realizări vor fi detaliate și exemplificate în cele ce urmează.

³ Încadrarea cantitativului de măsură în clasa circumstanțialului cantitativ în gramatica modernă are la bază criteriile semantice și sintactice. Din punct de vedere semantic, acest constituent „indică o caracterizare cantitativă a predicăției semantice, nu reperele temporale ale unui eveniment” (GBLR 2010: 532). De asemenea, clasa de substituție a celor două tipuri de circumstanțiale este diferită; testul de distingere între circumstanțialul cantitativ și cel de timp este substituția cu adverbul *atât* – realizare tipică pentru circumstanțialul cantitativ (GBLR 2010: 532).

2.1. REALIZĂRILE CIRCUMSTANȚIALULUI CANTITATIV ÎN GRUPUL VERBAL

2.1.1. Circumstanțialul cantitativ este realizat frecvent ca **grup adverbial** cu centru adverb de cuantificare, din seria nedefinitelor (nu foarte numeroase, în textele de acest tip):

- (1)
- a. Dacă scade **prea mult** se mai adaugă apă. (Marin [1936] 2005: 174)
 - b. și apoi să pui jumătate lingură făină înuntru și să se mai prăjească **puțin**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 2)
 - c. Pune într-o tingire puțină grăsime sau unt, ceapă tăiată, și maiurile, și marariu și le lasă să fiarbă **puțin**. Pune puțină făină și lasă să ruminească **puțin**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 52)
 - d. se lasă să se usuce... **destul**, până-i vine rândul. (Roman 2014: 293)

Acest tip de realizare este specifică circumstanțialului cantitativ propriu-zis, întrucât exprimă variații cantitative imprecise (GBLR 2010: 547). În vocabularul culinar sunt foarte multe verbe care acceptă ideea de gradare, de cuantificare (de exemplu *a fierbe, a prăji, a frige, a căli, a sota, a rumeni, a coace*, hiponime pentru *a (se) găti*). Astfel se explică de ce circumstanțialul cantitativ are o pondere atât de mare.

Adverbul *bine*, destul de frecvent atât în textele de acest tip din perioada veche, cât și în cele actuale, nu este folosit, în general, cu sensul lui prototipic de mod evaluativ, ci cu un sens modal deontic („cât trebuie, cât este necesar, suficient”). În funcție de context, acest tip de sens se nuanțează diferit. În exemplele de la (2), în vecinătatea verbelor *a fierbe, a prăji, a scădea* etc., adverbul *bine* capătă sens cantitativ, exprimând durata, și nu modul acțiunii (cf. adj. *bun* din *o bucată bună de vreme, o bună parte* etc.):

- (2)
- a. marole și rânză fiarte **bine** și tăiete mărunțel. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 1)
 - b. Aceasta să fiarbă până s-a muia jambonul, zama însă să nu fie sarată, să fiarbă până va scăde **bine**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 15)
 - c. tăind curechiul tare mărunțel, îl pui înuntru în rumineală ca să se prăjească **bine**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 20)
 - d. apoi fiarbe miarea **bine** și o pune peste coji și vor fi făcute. (*O lume* 1997: 166)
 - e. Se freacă **bine**, până când pâinea e complet amestecată cu icrele. (Marin [1936] 2005: 27)

Adverbul *bine* mai poate însemna „mult” sau „suficient”, fiind un antonim pentru *puțin*; de fapt, poate fi substituit și cu *atât*, adverbul prototipic de cuantificare. Faptul că se referă la durata acțiunii e marcat clar în exemplul (2e),

unde e urmat de subordonata conjuncțională introdusă prin *până când*, care explicitează sensul cantitativ (*Se freacă atât cât trebuie, până când...*).

În perioada mai veche, inventarul adverbilor de cuantificare utilizate în textul culinar este ușor diferit, conținând și elemente care au devenit ulterior învechite sau au rămas regionale. De exemplu, adverbul *câtvaș(i)*, pe care l-am înregistrat în cea mai veche carte de bucate românească⁴, tot în contextele unor verbe care exprimă un proces culinar gradabil (*a fierbe, a prăji, a scădea, a sta, a stoarce* etc.). Acest adverb are și sensul de „puțin (timp), nu prea mult”:

- (3) a. Grijind péștile, să-l sari și să-l lași să stea **câtvaș**. (*O lume* 1997: 107)
b. Dupre ce vei fiarbe **câtvaș** racii. (*O lume* 1997: 118)

Circumstanțialul cantitativ în grupul verbal, în textul culinar, mai poate fi exprimat prin **locuțiuni adverbiale cu sens de cuantificare**. Foarte des utilizată este expresia *pe jumătate*:

- (4) a. și o dai în cuptoriu să se coacă **pe jumătate**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 132)
b. Deci pune-o pe jiratec să fiarbă până ce va scădea **pe jumătate**. (*O lume* 1997: 153)
c. Și când vor fi **jumătate** fiarte, pune sare, grăunțe de aguridă și puținică nușoară (*O lume* 1997: 126)
d. Când carnea este fiartă **pe jumătate**, adaugi zarzavatul curățat și tăiat cubulețe. (<https://www.practicinbucatarie.ro/retete/supe-si-ciorbe/supa-de-vara-cu-vita/>)

În exemplul (4c), din textul vechi (*O lume* 1997), se constată că expresia *pe jumătate* era în curs de fixare.

De asemenea, sunt frecvente locuțiunile adverbiale cu numeral cardinal, considerate în GBLR 2010: 181, 302 „adverbe situative de aspect” (5a–c, e). În locul numeralului, pot apărea adjective pronominale indefinite (5d–f):

- (5) a. Îl întinde **de trei ori** cât se poate de subțire și tot îl stringe din toate părțile, și îi pune făină numai cât trebuie. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 42)
b. Întâi se spală curechiul tare bine și-l opărești **de două ori** cu apă clocotită; (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 20)
c. ... adăugând repede un vârful de linguriță de boia dulce de ardei sau pastă de ardei și amestecând **de 2-3 ori**. (Jurcovan [1987] 2012: 163)

⁴ Este vorba despre *Carte întru carea să scriu mâncările*, manuscris brâncovenesc datând din 1749, considerat a fi o traducere (ediție: *O lume într-o carte de bucate*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997).

- d. Se amestecă **de câteva ori**, până când se dezlipește aluatul de fundul vasului. (Jurcovan [1987] 2012: 329)
- e. Gugoșile să le pisezi câtvaș și să le pui în vin să stea zile 8, amestecând **de doao ori** zioa, și mai **de multe ori** (*O lume* 1997: 170)
- f. întorcându-le **de câteva ori** pe foc cu oțetul. (*O lume* 1997: 126)

A fost înregistrată și locuțiunea adverbială foarte sugestivă *două-trei clocote, câteva clocote* (formulare specifică stilului autoarei Silvia Jurcovan):

- (6) a. Sosul se lasă să fiarbă **2–3 clocote** ca să se lege cu făina și apoi se sarează. (Jurcovan [1987] 2012: 35)
- b. Sosul se lasă să fiarbă **câteva clocote** ca să se lege ca o smântână subțire (Jurcovan [1987] 2012: 36)

Structura *câteva clocote* cu funcție de circumstanțial cantitativ se utilizează numai cu verbul *a fierbe*; practic, este o expresie verbală care înseamnă „a clocoti puțin”. Actualmente, pe internet, apar multe contexte și cu varianta *să dea [în] câteva clocote*, deci cu verbul *a da*.

2.1.2. Clasa de substituție a circumstanțialului cantitativ în grupul verbal cuprinde și **grupuri nominale** (legate direct de verb) cu centru substantive care exprimă **unități de măsură pentru timp**, de tipul *minut, oră, jumătate de oră, ceas, zi* etc., precedate de determinanți numerale cardinale sau adjective indefinite, precum și de mărci de aproximare. În textele culinare aceste construcții sunt foarte frecvente. Mijloacele de exprimare a vagului și aproximării în aceste contexte sunt foarte variate – juxtapunerea numeralelor cu valori apropiate, adverbul *ca* (în textele vechi, vezi și Krieb-Stoian 2010), semiadverbul *vreo* sau alte adverbe și unități lexicale adverbiale de tipul *circa, aproximativ, și mai bine, cel puțin*:

- (7) a. se amestecă **un minut** (fără să se mai pună pe foc), adăugând repede... (Jurcovan [1987] 2012: 163)
- b. După aceea, se pune restul de făină și se frământă **circa 10 minute**, până se desprinde de mână. (Jurcovan [1987] 2012: 22)
- c. Se spală și se fierb în apă cu sare **vreo 15 minute**. (Marin [1936] 2005: 26)
- d. Cartofii se fierb în coajă, **30-40 de minute**, în apă clocotită puțin sărată (Jurcovan [1987] 2012: 84)
- e. O ungi cu ou deasupra și o coace **trei sferturi de ceas**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 45)
- f. și așa lasă-l [péștile] să stea să să muréze **vrun ceas și mai bine**. (*O lume* 1997: 102)
- g. și acopere să stea **un ceas și mai bine** pe spuză cald. (*O lume* 1997: 104)

- h. întinzi aluatul pe tavă, îl dai în cuptoriu și șede **ca un sfert**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 145)
- i. Apoi pui două ocă și jumătate făină bună, tot câte o mână, și freacă bine aluatul, **ca un ceas**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 169)
- î. Icrele trebuie frecate **cel puțin o jumătate de oră**. (Marin [1936] 2005: 27)
- j. și apoi, clocotită fiind, torni peste rață și o lași de șede **vro două zile**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 60)
- k. Se frământă **câteva secunde** (NU mult!) un aluat omogen fie cu mâna, fie cu ajutorul unui mixer adecvat. (<https://savoriurbane.com/cornulete-fragede-cu-rahata>)

Substantivul *ceas* cu sensul de „oră” este astăzi ieșit din uzul curent; l-am înregistrat numai în cărțile de bucate vechi (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973; *O lume* 1997) și la autorii care imită, recuperează stilul rețetelor culinare străvechi (de exemplu Radu Anton Roman).

În rețetele postate pe diverse site-uri și bloguri culinare, am observat manifestarea unei tendințe noi, datorată influenței limbii engleze, și anume folosirea (redundantă a) prepoziției *pentru* în contextele exprimării unui circumstanțial cantitativ cu substantive unități de măsură pentru timp.

- (8) Se lasă la gătit **pentru aproximativ 3-4 minute** sau până se înmoaie – ar trebui să puteți introduce vârful unui cuțit cu ușurință în floretele de broccoli. Se scurg deasupra chiuvetei cu ajutorul unei strecurători, după care se lasă să iasă aburul **pentru aproximativ un minut**. (<https://www.totuldespreame.ro/retete/retete-rapide/cum-se-fierbe-corect-broccoli/>)

Aproximarea se realizează în rețetele moderne mai ales cu marcatorii *circa*, *aproximativ*, *cam*, *măcar*:

- (9)
 - a. Zarzavatul, ras prin răzătoarea cu găuri mari, se căleşte **2 minute** în unt sau untdelemn, pentru a da un gust mai bun și culoare frumoasă grăsimii din supă și apoi se adaugă în supă, cu care se fierbe **circa 40 de minute**. (Jurcovan [1987] 2012: 48)
 - b. Se fierbe orezul cu lapte la foc foarte mic, amestecând din când în când, ca să nu se prindă de fund, **aproximativ 15–20 de minute**, sau până când orezul e moale. (<https://www.lauralaurentiu.ro/retete-culinare/deserturi-dulciuri-de-casa/budinca-de-orez-cu-lapte-fara-coacere-reteta-video.html>)
 - c. Într-o tigaie mai mare, se pun 3 linguri de ulei, apoi se adaugă bucățile de dovlecei, se presară cu puțină sare și se gătesc **cam 5 minute** (...)

(<http://epochtimes-romania.com/news/piept-de-pui-la-cuptor-cu-seminte-de-susan-servit-cu-garnitura-de-dovlecei-cu-rosii-si-quinoa---219955>)

- d. Fasolea boabe uscată trebuie să stea la înmuiat în apă rece **măcar 8 ore** (peste noapte). (<https://savoriurbane.com/fasole-cu-ciolan-afumat-reteta-nationala/>)

În grupul verbal, circumstanțialul cantitativ realizat prin grup nominal poate avea ca centru și substantive comune care desemnează **unități de măsură** specifice limbajului culinar, adesea însoțite, de asemenea, de mărci de aproximare (în completare, vezi și Neț 2017):

- (10) a. Se scot gălbenușurile, se dau prin sită. Din aceste gălbenușuri, se pune **cam o lingură** la o parte; va servi spre a îmbrăca ouăle, la sfârșit. (Marin [1936] 2005: 22)
- b. Deci pune ceapă tocată și apă să-l acopere **un deget-doao** (*O lume* 1997: 105)

În perioada veche, construcția neprepozițională marcată în exemplul (10b) alternează cu o construcție prepozițională:

- (11) a. și apă cât să-i acopere **de 2 degete** (*O lume* 1997: 121)
- b. După ce vei griji peștile, să-l pui în tingire, puindu-i apă să-l acopere **de un deget-doao** (*O lume* 1997: 108)

În exemplul (10a) este vorba, de fapt, despre o structură partitivă reorganizată. Am încadrat acest tip de situații în clasa circumstanțialului cantitativ, pentru că, deși nu am identificat decât un singur exemplu, teoretic sunt posibile mai multe formulări asemănătoare, în stilul culinar eliptic: (*ulei*) *punem aproximativ o ceașcă*⁵.

2.1.3. În grupul verbal (ca și în cel nominal) din textele analizate apar și **structuri comparative fixate**, de tipul *cât o nucă*, *cât o măslină*, *cât o alună*, *cât un ou*. De regulă, aceste expresii fac parte, la origine, dintr-o structură comparativă, care prin reorganizare poate avea mai multe variante, fiind posibile mai multe interpretări – complement comparativ, modifier. Contextele sintactice în care apar structurile de acest tip permit așadar alte interpretări în afară de cea de circumstanțial cantitativ. Pentru că sunt destul de importante ca frecvență, am preferat să nu excludem aceste expresii fixate.

În exemplul (12), construcția *cam cât o măslină* e incidentă, izolată (între virgule) și are funcție de circumstanțial cantitativ de măsură, întrucât se referă la

⁵ Construcțiile de tipul *o lingură de...*, *o ceașcă de...*, *o farfurie de...* etc. sunt cuantificatori specifici grupului nominal (precedă, de regulă, un substantiv masiv).

grupul verbal *se ia cu lingurița din compoziție*. De fapt, este o structură eliptică; semantic, contextul este *se ia cu lingurița (din compoziție) compoziție cât o măslină*:

- (12) (despre perișoare) se ia cu lingurița din compoziție, **cam cât o măslină**, se pune în palma udată cu apă rece. (Jurcovan [1987] 2012: 52)

Substantivele comparate sunt aceleași, *unt* și *drojdie*, iar termenii de comparație sunt diferiți la fiecare autor, depinzând, bineînțeles, și de rețeta în cauză. De exemplu, pentru *unt*, la Kogălniceanu & Negruzzi și în cartea de bucate din secolul al 18-lea, este utilizată comparația *unt cât/ ca un ou*, la Sanda Marin e recurentă construcția *unt (proaspăt) cât o nucă*, iar la Silvia Jurcovan am întâlnit expresia (*unt*) *cât o măslină*:

- (13) a. iei o bucată de unt, **cât un ou**, și o freacă puhav. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 32)
 b. Pune într-o oală apă, sare și unt **ca un ou** de mare, și o fiarbe câtvaș. (*O lume* 1997: 150)
 c. Se adaugă unt proaspăt **cât o nucă**, se potrivește de sare. (Marin [1936] 2005: 22)
 d. Pe fiecare șnițel se așază câte o felie de lămâie, iar peste aceasta câte o bucățică de unt, **cât o măslină**, trecută prin pătrunjel tocat. (Jurcovan [1987] 2012: 160)

Comparația *cât o alună* e folosită cu referire la substantivul *drojdie* și am identificat-o, în textele consultate, la autorii Sanda Marin și Radu Anton Roman.

- (14) Se încălzește un castron în care se pune făina cernută. Se face loc la mijloc, se adaugă uleiul, un vârf de linguriță de sare, apă caldă (nu fierbinte) și o bucățică de drojdie **cât o alună**. (Marin [1936] 2005: 283)

În exemplele de la (13) și (14), interpretarea principală este cea de modificador sau circumstanțial cantitativ, însă nu este exclusă nici interpretarea drept complement comparativ (*o bucățică de drojdie (la fel de mare) cât o alună*, de exemplu, la (14)).

2.1.4. Circumstanțialul cantitativ poate avea, de asemenea, numeroase **realizări propoziționale**. De regulă, subordonatele cu sens cantitativ sunt relative introduse prin adverbul *cât*, alături de tiparul cu jonctivul *p(r)e cât* în cărțile vechi de bucate. Este vorba despre „structuri de **conformitate cantitativă**” (conform tipologiei din Stan 2013: 212–214).

- (15) a. Puiul grijit foarte curat și tăiat în patru îl sari **precât trebuie**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 62)
- b. după ce va scăde apa pe jumătate, să se puie coajă de alămâie **cât se va socoti de trebuință**, și după ce va mai scăde **încât să rămâie ca patru linguri de apă numai**, să se stoarcă zama de la două alămâi. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 51)
- c. Se bat bine între palme ca pesmetul să se lipească **numai cât este necesar**, iar restul să cadă (să nu se ardă în tigaie). (Jurcovan [1987] 2012: 160)
- d. puindu-i sare **cât trebuiește** (*O lume* 1997: 102)

În exemplul (15b), mai sunt două construcții care pot fi interpretate ca având sens cantitativ – subordonata consecutivă introdusă prin adverbul *încât* și comparația (*să rămâie*) *ca patru linguri de apă numai*. Propozițiile de conformitate cantitativă pot fi precedate de semiadverbul restrictiv *numai* (15c).

Alte propoziții cantitative sunt **subordonatele conjuncționale** introduse prin conjuncția *până*⁶, locuțiunea *până ce*⁷ și gruparea *până când*. Acestea sunt **structuri cantitative cu valoare temporală**, care exprimă durata sau intervalul (Stan 2013: 213):

- (16) a. să se toarne deasupra apă clocotită, **până le va acoperi peste tot** (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 51)
- b. și pui boțul pe lesă, **până se scurge bine**, și-l iei pe urmă la frământat, **până se face ca un alifiiu**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 68)
- c. Se împrăstie tăiței pe masa de aluat sau pe un șervet întins și se lasă **până se usucă bine**. (Marin [1936] 2005: 282)
- d. Alături, în același castron, se freacă drojdia cu o linguriță cu vârf de zahăr, **până ce se lichefiază (...)** (Jurcovan [1987] 2012: 343)
- e. Făina și chimenul se rumenesc fără grăsime, în tigaie, la foc mic, amestecând mereu ca să nu se ardă, **până când capătă culoarea maro-deschis**. (Jurcovan [1987] 2012: 45)
- f. Compoziția se bate pe apă clocotită, **10–12 minute, până când se înfierbântă bine și capătă aspectul unei smântâni subțiri și spumoase**. (Jurcovan [1987] 2012: 40)

Deși conectorii specializați pentru propozițiile cantitative temporale sunt *până*, *până ce*, *până când*, acestea pot fi realizate și cu adverbul relativ *cât* (situație în care subordonata este interpretată ca relativă):

⁶ Prepoziția *până* are valoare de conjuncție în contextele în care introduce o subordonată în care verbul nu este la conjunctiv (GBLR 2010: 549).

⁷ Gruparea *până ce* are statut de locuțiune, la fel ca *îndată ce*, *după ce*, *pe dată ce* (GBLR 2010: 535).

- (17) Se mai freacă puțin, **cât să se amestece și untul**, și se toarnă caldă peste tort. (Marin [1936] 2005: 377)

În textul culinar, sunt foarte frecvente formulările ca în exemplul (16f), cu un circumstanțial cantitativ de măsură exprimat prin grup nominal (*10-12 minute*), urmat de o propoziție subordonată explicativă introdusă prin *până când* – o precizare suplimentară. Circumstanțialul cantitativ „explicitat” (prin subordonată circumstanțială de durată) este specific stilului rețetelor culinare, ține de retorica lor. Explicațiile suplimentare și exemplificările sunt date din grija pentru destinatarul posibil mai puțin avizat în domeniu.

Subordonatele relative care conțin verbe modale (*a trebui*) sau cu sens modal (*a voi, a socoti; a se cere, a se cuveni*) au, de asemenea, o pondere importantă în textele culinare. Pragmatic, acestea exprimă modalitatea deontică prescriptivă (18a–e) sau volitivă (18f–i). Modalitatea se realizează prin construcții (aparent) obiective, impersonale în textul rețetelor culinare clasice, consacrate (18c–d). În cartea de bucate a lui Kogălniceanu și Negruzzi, sunt folosite toate mijloacele de realizare a modalității (inconsecvență care este de așteptat, fiind vorba de un text de început în domeniu): structuri obiective (18a–b, 18e), structuri de asumare a subiectivității prin folosirea persoanei a II-a singular (18f–i) și chiar amalgamarea celor două tipuri (18f).

- (18) a. Apoi îi dai sare **câtă trebuie** și iarăși să-l frământă bine. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 68)
- b. pune zahar **cât va trebui de dulce** și coajă de alămâie și o pune să fiarbă **bine**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 100)
- c. Se pune sare, se adaugă apă sau zeamă de carne **atât cât trebuie ca să aibă mâncarea sos**. (Marin [1936] 2005: 174)
- d. Se face un aluat mai îndesat cu caimac, ouă, o lingură de rom, sare și făină **cât se cere**. (Marin [1936] 2005: 265)
- e. pune zamă **cât se cuvine**. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 48)
- f. pui oțet de cel în care au șezut rața **cât socotești că trebuie pentru salce** (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 60)
- g. Pui și sare... și piperiu, **cât vei socoti**, și puțin usturoi. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 71)
- h. zahar **pe cât o voiești de dulce** (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 98)
- i. Iei cartofe **câte voiești** (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 179)

Există anumite tipare cantitative frecvente, specifice stilului gastronomic. Acestea pot fi considerate „structuri de măsură progresivă” (conform terminologiei din Stan 2013) sau structuri de exprimare a proporției. Unele construcții de acest tip sunt în stilul eliptic specific rețetelor culinare (19c, 19e).

- (19) a. Apoi să iei **o parte** oțăt și **două de** apă. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 39)
- b. Să iei **câtă făină, pe atâta și unt** (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 42)
- c. **Câte** ouă, **atâtea** linguri de zahăr și de făină. (Cucu Stăuble 1976: 13)
- d. griș **o dată și jumătate cât** greutatea oului (adică pentru un ou de 60 g sunt necesare 90 g griș). (Jurcovan [1987] 2012: 233)
- e. **La** 400–500 gr. carne **cam** 3 l apă. (Cucu Stăuble 1976: 32)
- f. Aluatul... se lasă la cald, să crească **încă o dată pe cât a fost**. (Jurcovan [1987] 2012: 21)
- g. Aceste preparate trebuie să crească **de două ori pe cât au fost** și să rămână goale la mijloc. (Jurcovan [1987] 2012: 329)

2.2. REALIZĂRILE CIRCUMSTAȚIONALULUI CANTITATIV ÎN GRUPUL ADJECTIVAL

În grupul adjectival, circumstațialul cantitativ este realizat prin diverse grupuri adverbiale (cu centru adverbe și locuțiuni adverbiale cu valoare de cuantificare, de gradare și intensificare, de aproximare) și prin grupuri prepoziționale. În textele consultate, pentru circumstațialul cantitativ în grupul adjectival, nu am identificat și realizări prepoziționale.

2.2.1. Adjectivul poate fi regent al unui **grup adverbial** monomembru, constituit dintr-un adverb indefinit (cantitativ):

- (20) a. Cartofii se fierb în coajă, 30-40 de minute, în apă clocotită **puțin** sărată (Jurcovan [1987] 2012: 84)
- b. atunci, se pune restul de unt topit (100 g), **puțin** călduț. (Jurcovan [1987] 2012: 344)

Frecvent, adverbialele din grupul adjectival au rolul de mărci de gradare, de intensificare și de aproximare (cu grade diferite de gramaticalizare):

- (21) a. Se taie ceapa în felii **foarte** subțiri care se pun la foc cu o lingură de unt (Marin [1936] 2005: 66)
- b. Se adaugă, puțin câte puțin, uleiul... și, dacă icrele nu sunt **prea** sărate, sare după gust. (Marin [1936] 2005: 27)
- c. de nu va fi slănina **prea** sărată, pune și puțină sare. (*O lume* 1997: 147)
- d. ia anghinarii și-i dă undă bine, cu apă și cu sare, atât cât să fie **mai** fierte. (*O lume* 1997: 127)
- e. Se așază în borcan cu boabe de piper și foi de dafin, iar peste ele se toarnă oțet fiert, **potrivit de** sărat și amestecat, după ce s-a răcorit, cu puțin muștar. (Marin [1936] 2005: 26)

- f. Se pun apoi să fiarbă cu laptele și zahărul vanilat, amestecând mereu până când compoziția se face **potrivit de** groasă. (Marin [1936] 2005: 305)
- g. Când glazura este **destul de** legată, se adaugă unt cât o nucă. (Marin [1936] 2005: 377)
- h. când aluatul opărit este **aproape** rece, se amestecă cu drojdia (Jurcovan [1987] 2012: 343)

În textul din secolul al 18-lea, gradarea, intensificarea și aproximarea prezintă trăsăturile generale specifice limbii vechi (cf. SOR 2016: 496–412, Stan 2013: 307–316). Inventarul de lexeme conține elemente ieșite ulterior din uzul standard (a se vedea în (22a, b) adverbul *can*, varianta a lui *cam*, cf. și Krieb-Stoian 2010: 83–85, locuțiunea *de tot* din (22c, d), limitată acum la româna familiară, orală). Mărcile intensificării nu sunt pe deplin gramaticalizate, ele putând fi postpuse regentului (a se vedea adverbul *foarte* din (22d)). De asemenea, mărcile de gradare, intensificare și aproximare (cu sens ușor diferit față de cel din limba actuală) pot fi cumulate în combinații care nu vor fi păstrate în limba standard cu aceleași valori (a se vedea *nu prea de tot* din (22d) și *aproape mai* din (22e)).

- (22) a. când va fi aproape de fript, **can crud**, ia-l den frigare și-l pune într-o oală. (*O lume* 1997: 137)
- b. și pentru ca să fie zeama **can groșcioară**, pune-i migdale pisate au nuci. (*O lume* 1997: 105)
- c. iară dupre ce va fi **de tot fiartă**, să pui puțintel oțet bun (*O lume* 1997: 126)
- d. Hameiul, dat puțintel undă cu apă și cu sare, apoi scurs pe o scândură de apă și fiert cu lapte de migdale, **nu prea de tot suptire**, și scorțișoară **multă foarte**, iaste mâncare frumoasă și sănătoasă. (*O lume* 1997: 122)
- e. Deci, când va fi **aproape mai fierți**, pune un filigean de vin și jumătate de oțet, și sfârșaste de fiert. (*O lume* 1997: 146)

În ceea ce privește aproximarea și gradarea grupului adjectival, trebuie făcută mențiunea că, în acest tip de texte, atât în româna actuală, cât mai ales în româna din perioada veche și modernă, complementară mijloacelor morfosintactice este utilizarea diminutivelor, care au codificat lexical un sens de aproximare și gradare.

- (23) a. usturoiul se taie în bucăți **măricele**, iar rozmarinul se taie mărunț. (<https://www.delicatesa.ro/retete/eticheta-carne-de-miel>)
- b. apoi le tae găturile bucăți **groșcioare** și-i pune într-o tingire au în oală zmănțuită. (*O lume* 1997: 116)

- c. Deci, când va fi aproape de fiert, să-i pui **puțintel** miez de pâine freat și capere și, când îl vei turna, să-i pui pe deasupra **puțintică** nucșoară. (*O lume* 1997: 101)

Sunt destul de frecvente structurile superlative cantitative (locuțiuni adverbiale) de tipul celor marcate în exemplele următoare:

- (24) a. Prazul se taie în rondoale **cât se poate de** subțiri (numai partea albă, fără frunzele verzi). (Jurcovan [1987] 2012: 112)
 b. ... iar din cealaltă jumătate se întinde cu sucitorul o foaie **cât se poate de** subțire⁸. (Marin [1936] 2005: 282)
 c. Se aleg ardei grași **cât mai** drepți, ca să se poată coace uniform. (Jurcovan [1987] 2012: 112)

2.2.2. În grupul adjectival, circumstanțialul cantitativ poate fi realizat și prin **grup prepozițional**.

Sunt frecvente grupurile prepoziționale în care nominalul este cuantificat prin expresii numerice (aproximate sau nu):

- (25) a. Ceapa tăiată peștișori sau mărunț, morcovul, pătrunjelul și țelina, tăiate în rondoale de 1 cm grosime și late **de 2 cm**, se călesc în tot untdelemnul la foc mic, 3–4 minute... (Jurcovan [1987] 2012: 143)
 b. (foaia de aluat) Se taie pe lungime, în fâșii late **de 1,5 cm** și apoi pe lățime, în bucăți de 5 cm, cu cuțitul trecut prin făină. (Jurcovan [1987] 2012: 18)
 c. Aluatul pentru ecleruri (...) se așază în bastonașe lungi **de 8–10 cm** și groase **de 2,5–3 cm**, cu distanța de 3–4 cm între ele. (Jurcovan [1987] 2012: 329)

Numeroase sunt grupurile care conțin substantive ce denumesc părți ale corpului sau ustensile de bucătărie:

- (26) a. apoi taie felii de pâine **de un deget de** groase și întinzi migdalile pe felii. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 38)
 b. Pe urmă faci o turtă **de un deget de** groasă (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 132)
 c. apoi să se taie tot bucăți, câte de două oca și **numai de trei degete de** groasă. (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 74)
 d. Să iai peștile grijit, să-l tai bucățele **ca de 3–4 degete de** late (*O lume* 1997: 103)

⁸ În acest exemplu, *subțire* poate fi interpretat atât ca adjectiv cu formă de feminin, singular, cât și ca adverb rezultativ.

- e. iei slănină și o tai **de un cuțit de** groasă (Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973: 8)⁹
- f. După ce vei griji ștuca, tae-o **de un deget de** groasă. (*O lume* 1997: 104)
- g. Se face turta **de-un deget de** groasă și se pune în cuptor (Roman 2014: 143)

Construcțiile marcate mai sus pot avea interpretare de circumstanțiale cantitative, cu regent un adjectiv, dar nu este exclusă nici interpretarea de construcții comparative (de exemplu, în (26e), *o tai să fie groasă ca un cuțit*).

În textele mai vechi (vezi (26a–f)), dar și în cele actuale (26g) aceste structuri prepoziționale din grupul adjectival sunt antepuse, iar prepoziția *de* apare de două ori. O construcție precum cea de mai jos, în care cantitativul este postpus, poate explica acest fapt:

- (27) Dupre ce vei fiarbe rácii, ia găturile și le tae bucățele **de groase de un deget**. (*O lume* 1997: 117)

Postpunerea cantitativului este posibilă și în limba actuală, însă este preferată antepunerea, considerată poate mai expresivă:

- (28) Le tăiem în bucăți **groase de două degete** și le punem deoparte.
(www.tvpaprka.ro/.../Sufleu_de_croasant_cu_crema_de_alune.aspx)

Grupul prepozițional poate primi o aproximare globală, prin diverse lexeme (vezi (26c, d)) sau prin construcții cu numerale adjectivale juxtapuse ((25c) și (26d)).

2.3. REALIZĂRILE CIRCUMSTANȚIALULUI CANTITATIV ÎN GRUPUL ADVERBIAL

În textele consultate, situațiile în care circumstanțialul cantitativ are ca regent un adverb sunt mult mai rare comparativ cu cele în care are ca regent un adjectiv. Menționăm numai câteva exemple, în care, bineînțeles, realizările cantitativului sunt paralele cu cele din grupul adjectival:

- (29) a. Aluatul nu trebuie amestecat **prea** mult. (Marin [1936] 2005: 283)
 b. Dacă scade **prea** mult, se mai adaugă apă. (Marin [1936] 2005: 174)
 c. să se înmoaie **prea** mult. (Jurcovan [1987] 2012: 112)
 d. Să ei ugerul și să-l frigi în frigare **nu prea** bine. (*O lume* 1997: 138)

⁹ Cf. cu alt tip de construcție cu sens echivalent: Dupre ce le-i fiarbe cum sus s-au zis, să-l tai fâlii de groase **ca muchia cuțitului**. (*O lume* 1997: 138)

- e. După ce le vei cura, tai-le fălii **ca un deget de gros**, apoi le dă undă cu apă și cu sare. (*O lume* 1997: 124)
- f. Să iai carnea să o hâncuești **foarte** mărunț (*O lume* 1997: 159)

Cel mai frecvent sunt întâlnite adverbele precedate de marca comparativului de superioritate *mai*, care, în aceste texte, are o valoare legată de aproximare mai mult decât de comparație:

- (30) Asemene să fac cojăle de năramză, numai tribuesc să stea **mai mult** în apă și să să fiarbă în doao ape, întâi **mai puțin**, și să lapezi apa aceea, apoi să pui altă apă și să le fierbi **mai mult**. (*O lume* 1997: 165)

În textele vechi se constată fixarea locuțiunii *mai bine* „mai degrabă, preferabil”:

- (31) a. Deci o pune în tingire, puindu-i apă de ajuns, au mai bine zeamă de carne. (*O lume* 1997: 129)
- b. Deci ia slănină, să o tai mărunț și-ntr-înșă să prăjăști ceapă tocată au mai bine în unt proaspăt. (*O lume* 1997: 140)

Ca și în cazul adjectivului, și în cazul adverbului aproximarea este realizată și prin mijloace lexicale, mai exact, prin intermediul derivării cu diminutive:

- (32) a. deci să-l presări cu sare și cu praf de sămânță de molotru și să-l lași să stea **puțintel**, pân va intra într-înșul, și apoi îl prăjăște. (*O lume* 1997: 103)
- b. Deci îi pune apă oca 1, oțet litră 1, să stea mai mult de 3 degete acoperit, zahar dram 40, scorțișoară, piper, cuișoare, de toate **câte multecel**, cimbiriu și puțintică nucșoară. (*O lume* 1997: 112)¹⁰

3. CONSIDERAȚII FINALE. CONCLUZII

În acest articol, am prezentat câteva aspecte legate de exprimarea cantității în textul rețetelor culinare. Mai exact, ne-am oprit asupra realizărilor circumstanțialului cantitativ (în grupul verbal, adjectival și adverbial) și am făcut câteva observații și asupra aproximării și cuantificării nominale. Am avut în vedere atât texte contemporane, cât și texte din perioada veche și modernă.

Tipurile de realizări ale circumstanțialului cantitativ în textul culinar sunt aceleași ca și în textele nespecializate. În raport cu trăsăturile circumstanțialului cantitativ din româna standard, de uz general, în textele gastronomice am observat că:

¹⁰ În exemplul (32b) cantitativul diminutivat este prezentat distributiv, cu ajutorul semiadverbului *câte* (cu rol de adjunct). Perspektivizarea distributivă asupra cantităților este destul de frecventă în textele analizate.

(i) circumstanțialul cantitativ este mult mai frecvent;
 (ii) există multe situații în care cantitativul poate primi mai multe interpretări sintactice;

(iii) pe lângă lexemele general utilizate, în expresia circumstanțialului cantitativ sunt incluse o serie de lexeme specifice textelor gastronomice, inventarul acestora suferind modificări în timp; se poate spune că există o terminologie gastronomică (lexeme din limbajul cotidian sunt refolosite în limbajul gastronomic, cu o semantică modificată prin metonimii, comparații etc.);

(iv) în legătură cu grupul circumstanțialului cantitativ, pot fi identificate două caracteristici clare, paradoxal contradictorii: pe de o parte, intenția de claritate, de precizie, de explicare (redundantă), pe de alta, tendința de aproximare a cantităților, de permisivitate, de nerigurozitate.

Aceste ultime două aspecte ((iii) și (iv)) fac ca textul rețetelor să poată fi perceput de destinatarii nespecialiști în gastronomie fie ca prea explicit, fie ca prea neclar, decodarea corectă a indicațiilor cantitative ținând totuși, se pare, în măsură destul de mare, de competența profesională în domeniu a destinatarului.

Diferențele în realizarea circumstanțialului cantitativ între textele culinare actuale și cele din perioadele mai vechi țin de diferențele generale dintre cele două stadii de limbă.

SURSE

Cucu Stăuble 1976 = Virginia Cucu Stăuble, *O prăjitură, două prăjituri*. București: Editura Ion Creangă, 1976.

Jurcovan [1987] 2012 = Silvia Jurcovan, *Carte de bucate*. București: Humanitas, 2012.

Kogălniceanu & Negruzzi [1841] 1973 = Mihail Kogălniceanu, Costache Negruzzi, *200 de rețete cercate de bucate, prăjituri și alte trebi gospodărești*. Cluj: Dacia, 1973.

Marin [1936] 2005 = Sanda Marin, *Carte de bucate*, ediție integrală. București: Humanitas, 2005.

Roman 2014 = Radu Anton Roman, *Bucate, vinuri și obiceiuri românești – toate rețetele în ediție jubiliară: 15 ani*. București: Paideia, 2014.

O lume 1997 = *** *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*. Transcrierea textului, prefața și postfața: Ioana Constantinescu. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997.

Internet

BIBLIOGRAFIE

GALR 2008 = Valeria Guțu Romalo (ed.), *Gramatica limbii române*. I Cuvântul, II Enunțul. București: Editura Academiei Române.

GBLR 2010 = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Gramatica de bază a limbii române*. București: Univers Enciclopedic.

GR 2013 = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Grammar of Romanian*. Oxford: Oxford University Press.

Krieb-Stoian 2010 = Silvia Krieb-Stoian, „Observații asupra mijloacelor lingvistice de exprimare a aproximării cantitative în limba română veche”, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu,

- Alexandru Nicolae (ed.), *Limba română: controverse, delimitări, noi ipoteze (Actele celui de-al 9-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română)*. București: Editura Universității din București, p. 83–91.
- Nedelcu 2009 = Isabela Nedelcu, *Categoria partitivului în limba română*. București: Editura Universității din București.
- Neț 2016 = Mariana Neț, „Despre aproximarea cantităților mici în cărțile de bucate românești”, în *Pagini alese. Omagiu lui Alexandru Mareș la împlinirea vârstei de 80 de ani*. Volum îngrijit de Marius Sala, Maria Stanciu Istrate și Emanuela Timotin. București: Univers Enciclopedic Gold, p. 154–163.
- Neț 2017 = Mariana Neț, „Părți ale corpului ca „unități de măsură” în cărțile de bucate românești: *pumn, mână, mănunchi*”, în *Cercetări lingvistice. Omagiu doamnei profesoare Adriana Stoichițoiu Ichim*. Craiova: Sitech, p. 216–223.
- SOR 2016 = Gabriela Pană Dindelegan (ed.) (Martin Maiden, consultant ed.), *The Syntax of Old Romanian*. Oxford: Oxford University Press (+ anexă on-line cu exemple suplimentare pentru capitol: <http://www.lingv.ro/images/6.pdf>).
- Stan 2013 = Camelia Stan, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*. București: Editura Universității din București.

NOTES ON THE EXPRESSION OF QUANTITY IN THE TEXT OF ROMANIAN COOKING RECIPES

Abstract

The article presents some aspects of the expression of quantity in the text of Romanian cooking recipes. A special attention is paid to the quantity adjuncts in the verb phrase, in the adjectival phrase and in the adverbial phrase. The analysis is based on a corpus of examples collected from old and contemporary Romanian cookbooks as well as from culinary sites and blogs. Some information regarding the expression of approximation and quantification of the noun phrase are also given.

The verbal quantifiers have various realizations: quantifying adverbial phrases, noun phrases including a time measure noun (preceded by a cardinal numeral or an indefinite adjective), and clausal adjuncts (introduced by the relative *cât* ‘how much / many’ and specific subordinators like *până* ‘until; up to’, *până ce* ‘until’, *până când* ‘until when’). The measure noun used in the quantifier phrase may be a specific one, a contextual one – a container noun (e.g. *o lingură* ‘a spoon’) or a noun expressing body parts (e.g. *un deget* ‘a finger’). In the gastronomic language, there are specific syntactic patterns expressing quantity and proportion. In some contexts, many syntactic interpretations of the quantifier are possible.

The quantifiers of the adjective or of the adverb are mainly adverbs expressing different values of quantification, degree, intensification and approximation. In the adjectival phrase, the measure adjunct may be a prepositional phrase including a numerical expression or nouns designating a contextual quantity or proportion.

At the pragmatic rhetorical level, the expression of quantity in culinary texts has two apparent opposite features: on the one hand, there is the aim of precision and clarity, and, on the other hand, there is the tendency to approximate quantities, to accept subjective, imprecise values and way of measurements.